

Невідомий ректор: реконструкція біографії О.О.Карпеки

Вітчизняні науковці останнім часом оминають своєю увагою вивчення історії розвитку освіти в Україні, зокрема і в такий складний та неоднозначний період вітчизняної історії, як 20–30-і рр. минулого століття. Але це був досить цікавий період, у якому відчувалися традиції класичної (сформованої впродовж всього ХІХ ст.) освіти та нової (радянської): поєднання різних керівних та викладацьких кадрів, кардинальної зміни студентської аудиторії, ставлення держави до освіти та політики у освітній сфері тощо.

Тож ми спробували поглянути на дану проблему крізь призму інформації, пов'язаної з постаттю людини, якій судилось на власній долі відчувати поєднання всіх цих старих та нових тенденцій в освіті і пройти шлях від гімназиста та студента до професора і ректора вузу (точніше – кількох вузів). При цьому ця постать була забута, що дозволяє, вивчаючи інформацію, пов'язану із її професійною кар'єрою, краще зрозуміти тенденції в тогочасній системі освіти в Україні і водночас реконструювати біографію вченого.

Олександр Олександрович Карпеко був справді цікавою особистістю: протягом 1922–1927 рр. він зміг покерувати трьома з шести найстаріших вузів Наддніпрянської України. Звичайно, що призначення О.О.Карпеко на ці посади вирішувалось у вищих державних інстанціях, але це обрання залежало від проявлених ним здібностей. Це було засвідчено і характером його роботи на керівних посадах у вузах Радянської України: Ніжинському інституті народної освіти (колишньому Історико-філологічному інституті ім. князя Безбородько, нині – Ніжинському державному університеті ім. М.Гоголя), Київському інституті народної освіти (колишньому Університеті Св. Володимира, нині – Київському національному університеті ім. Т.Шевченка) та Київському інституті народного господарства (колишньому Київському комерційному інституті, нинішньому Київському національному економічному університеті ім. В.Гетьмана). І в усіх цих вузах його робота характеризувалася сприянням українізації освітнього процесу, самовідданою працею на користь відновлення матеріальної бази та оптимізації освітнього процесу в них. Тож особа О.О.Карпеко справді заслуговує на докладне вивчення та популяризацію інформації про нього.

Ким же він був? Завдяки наявним архівним матеріалам можна досить чітко й вичерпно відповісти на це питання. Олександр Олександрович

Карпеко народився 3 (16 – за новим стилем) листопада 1891 р. у м.Кролевець на Чернігівщині. В автобіографіях Карпеко зазначав, що за національністю він українець, а за соціальним походженням – інтелігент [1]. Батько О.О.Карпеко мав нижчу домашню освіту і працював листоношею на Кролевецькій пошті. Мати також мала початкову освіту, займалася домашнім господарством. Зазначимо, що прізвище Карпеко було поширеним у регіоні. Зокрема, в КІНГУ в 1920-х рр. працювало ще два викладачі з прізвищем Карпеко, що також походили з цього регіону Чернігівщини, О.Д.Карпеко (1894 р. народження, дворянин) [2] та В.В.Карпеко (1877 р. народження, з сім'ї службовців) [3]. Обидва також називали себе в особових справах українцями. Тож українська приналежність О.О.Карпеко має додаткове підтвердження.

Та повернімося до особи Олександра Карпеко. У 1892 р. його батько був переведений на службу до поштового відділення с.Блинні Кучі Рославського повіту на Смоленщині, де працював до 1899 р. Сюди ж відповідно переїхала і його сім'я. Саме тут розпочав свою освіту О.О.Карпеко: в сільській школі письменства. Проте початкову освіту Олександру довелось закінчувати у школі с.Холм Більського повіту Смоленської губернії (куди 1899 р. на роботу було переведено батька), яку він і скінчив у 1901 р. У 1902 р. батька було переведено на роботу до повітового міста Біле Смоленської губернії, де Олександр поступив до гімназії, в якій навчався 4 роки. У 1906 р. батькові ампутували ногу, внаслідок чого він залишив роботу і вийшов на пенсію. Сім'я переїхала до м.Новгород-Сіверського. О.О.Карпеко згадував: "Тут я почав займатися приватними уроками, аби на ті гроші підтримувати сім'ю, яка в ті часи складалася з 13 осіб" [4]. Водночас Олександр продовжив навчальний курс у місцевій гімназії, яку закінчив у 1910 р. Цього ж року він вступив до Ніжинського історико-філологічного інституту ім. князя О.Безбородька на відділення класичної філології. Тут він прослухав курси лекцій з богослов'я, філософії, педагогіки, грецької, римської та російської словесності, всесвітньої та російської історії, а також вивчав нові мови (німецьку та французьку). Ніжинський інститут на той час готував викладачів для середніх навчальних закладів з класичних мов та історії. Причому Карпеко, як особа небагата, змушений був займатися викладацькою діяльністю (репетиторством) також і в студентські роки. Згодом він згадував: "Увесь час перебування в Інституті я продовжував займатися приватними уроками" [5]. Тож його матеріальне становище було неблизким, хоча й не злиденним – студенти Інституту забезпечувалися харчуванням, обмундируванням та безкоштовним проживанням у студентському гуртожитку. А

бібліотека, що діяла при Ніжинському історико-філологічному інституті, давала змогу отримати ґрунтовні знання з багатьох дисциплін.

Однак у студентські роки Карпеко займався не лише освітою та підробітками. Як слідує зі спогадів О.О.Карпеко, саме в цей період відбулось його ознайомлення з суспільно-політичним життям та включення до нього. Вже у рік вступу до інституту він бере участь у вшануванні пам'яті померлого Л.М.Толстого, що в принципі було незаконною акцією (влада та керівництво вузу на це дозволу не давали). О.Карпеко згадував про ці події: "У великій скорботі схиляємо свої голови ... і обіцяємо не зупинятися ні перед чим у боротьбі з мракобіссям та бузувірством" [6]. Зазначимо, що в Ніжинському інституті, як і в інших вузах Російської імперії, в той час відбулася чергова активізація студентського руху [7]. Цьому сприяв і більш демократичний склад студентів Ніжинського інституту порівняно з іншими вузами імперії [8].

У 1914 р. Карпеко мав закінчити Ніжинський історико-філологічний інститут. Як випускник класичного відділення він мав написати дипломну роботу з грецької або римської словесності [9]. Карпеко обрав тему: "К вопросу о характере и происхождении греческой сатирической драмы", з якої він виконав роботу, що була успішно захищена та стала його першою опублікованою науковою працею [10]. Як здібному студентові, О.О.Карпеко було запропоновано зайнятися підготовкою до професорського звання в інституті і, зокрема, затверджено відрядження до Лейпцигу на 2 роки з науковою метою. Проте скористатись цією пропозицією О.О.Карпеко не зміг – у 1914 р. почалася Перша світова війна. Російська імперія воювала з Німеччиною, а тому поїздка до німецького Лейпцигу стала неможливою. Тож Карпеко з 1 липня 1914 р., було призначено вчителем класичних мов та історії до Острозької чоловічої гімназії Воронізької губернії, де він пропрацював до 1 січня 1918 р. У цей час він продовжував і наукову діяльність, видавши 1916 р. розвідку "Античные мотивы (Опыт исследования античных мифов)", яка засвідчила продовження дослідження ним теми давньогрецької культурної спадщини, початок вивчення якої відбувся ще у студентські роки.

Він також брав активну участь й у тих політичних подіях, що потрясли Російську імперію: у 1917 р. вступив до КП(б)У та до профспілки працівників освіти (РОБОС) [11]. Попри це до кінця 1918 р. він продовжував викладацьку діяльність в Острозькій гімназії (яку було перетворено на трудову школу), будучи при цьому також головою її педагогічної ради. Паралельно із цим до 20 грудня 1919 р., як член партії та профспілки, О.Карпеко обіймав низку керівних посад у радянській системі освіти

Вороніжчини (завідувач шкільного підвідділу народної освіти, член повітової та губернської рад з народної освіти, голова учительської профспілки). Загалом з цього часу Карпеко паралельно працював за кількома напрямками: освітня та наукова сфера, профспілкова, партійна діяльність та робота в радянських органах влади (така "різноплановість" праці дозволяла йому компенсувати можливість кар'єрного росту, яку він втратив унаслідок початку Першої світової війни). Приблизно в цей час він також мав одружитися. Принаймні в особовій справі, складеній у 1927 р., Карпеко зазначав, що у нього на утриманні перебуває дружина 30-ти років (тобто 1897 р. народження) та 8-річна донька (тобто народилась у 1919 р.) [12].

З 21 грудня 1919 р. до 5 вересня 1920 р. (отже, одразу ж після звільнення Донбасу від військ Денікіна) був переведений до цього регіону і працював в м.Константинівськ Донецької губернії членом ревкому, завідувачем виконкому народної освіти, членом міськради, викладачем у 1-й семирічній школі.

З 5 вересня 1920 р. до 1 травня 1921 р. Карпеко працював на партійній та викладацькій роботі у м.Бахмут (викладач у 2-й семирічній школі та на курсах підготовки працівників дитбудинків). При цьому у 1920–1921 рр. "брав участь у комуністичних загонах з боротьби з бандитизмом в Донбасі" [13].

З 1 травня до 13 жовтня 1921 р. – знову в м.Константинівськ (працює секретарем районного осередку КП(б)У і викладає у 1-й семирічній школі, а також є головою правління спілки працівників освіти).

Майже паралельно О.О.Карпеко починає працювати також у місті своїх студентських років – Ніжині. Тут він з 13 січня 1921 р. до 1 вересня 1922 р. – політкомісар та викладач Ніжинського інституту народної освіти (скорочено – Ніжинський ІНО (колишній Історико-філологічний інститут кн.Безбородько). А з 1 вересня 1922 р. (в автобіографії також зазначена й інша дата – 19 вересня 1921 р.) [14] був призначений ректором Ніжинського ІНО. На цій посаді О.О.Карпеко перебував до 23 червня 1924 р. [15] і при цьому зберіг за собою посаду політкомісара та викладача, а також поповнив перелік посад, що їх обіймав, посадою керівника семінару підвищеного типу з марксизму. 23 березня 1923 р. його було також затверджено науковим співробітником історичної секції науково-дослідної кафедри історії культури та мови у м.Ніжин. Водночас Карпеко був членом Ніжинського окрпарткому. Не полишав і профспілкову роботу: з листопада 1921 до 1 липня 1924 р. був головою правління Ніжинського окружного відділу РОБОСу. З осені 1923 до 1 липня 1924 р. був членом Ніжинської міськради.

У Ніжинському ІНО Карпеко спочатку обіймав посаду декана факультету соціального виховання, але після затвердження на посаді ректора залишив її, ставши завідувачем кафедри суспільствознавства, та викладав курси історичного матеріалізму, політекономії та історії РКП [16]. При чому з 1922 р. Карпеко здійснював викладання українською мовою [17] – з цього часу в Україні офіційно відбувся перехід до політики українізації, тож важко визначити, вчинив він у цьому випадку свідомо чи виконував партійну вказівку.

Зазначимо, що 1922 рік став свого роду етапним у житті О.О.Карпеко. Він на тривалий період поринув у роботу в системі вищої освіти України, як і у наукову діяльність (хоча остання і мала значне політичне забарвлення). Зокрема, з 1922 р. Карпеко перейшов до секції наукових робітників РОБОСу. З матеріалів Всеукраїнського комітету допомоги вченим також слідує, що з 1923 р. Карпеко значився як науковий працівник.

Та повернімося до діяльності О.О.Карпеко на посаді ректора Ніжинського ІНО. Інститут дістався йому у вкрай занедбаному стані. Але Карпеко, попри нетривалий термін свого ректорства у цьому вузі, завдяки своїй кипучій енергії зміг зробити чимало для виправлення становища. Вдалося відремонтувати частину приміщень та умеблювати їх. Кількість студентів перевищила 200 осіб. Почалося викладання нових дисциплін (природничого та фізико-математичного циклів). Було відновлено предметні кафедри, причому цей процес почався з факультету соціального виховання, яким перед цим керував Карпеко [18]. Незважаючи на те, що Карпеко обіймав цілу низку партійних та інших посад і вів активну партійну діяльність, він зберіг толерантне ставлення до інших та виважену політику в період керування Ніжинським ІНО. Зокрема, він не переслідував дореволюційних професорів Інституту, багатьох з яких знав особисто та поважав, а також сприяв зосередженню в Ніжині плеяди талановитих науковців, які спричинилися до піднесення ролі Ніжинської вищої школи у науковому житті України й СРСР. Велику увагу Карпеко також приділив упровадженню рішення про українізацію: сам одним із перших перейшов на викладання українською мовою та спонукав до цього інших. У Ніжинському ІНО спеціально для контролю за проведенням українізації було створено студентську комісію з українізації, яка мала також популяризувати українську мову та культуру загалом серед студентів [19]. Зазначимо, що з 281 студента, які на той час навчались у Ніжинському ІНО, українською мовою володіли 225 осіб. Ще гіршою була справа серед викладацького складу: з 25 викладачів її знали всього 7 осіб.

Проте продовжити роботу в Ніжині надалі Карпеко не зміг, оскільки 23 червня 1924 р. рішенням влади був переведений на роботу до Києва. На посаді ректора Ніжинського ІНО його змінив М.Г.Куїс, особа, що не займалася науковою діяльністю і не розуміла її особливостей. Як наслідок, багато із зробленого Карпеко для Ніжинської вищої школи було втрачено. В житті ж Карпеко почався новий період, пов'язаний із Києвом.

До Києва Карпеко був переведений 23 червня 1924 р. Він оселився на вул. Горовиця, 3, у кв. №18. У Києві Карпеко знов поєднував викладацьку роботу з працею в партійних структурах та державних органах влади: з кінця червня 1923 р. був членом губвиконкому; з 24 жовтня 1924 р. – членом Київської міськради; з 1 грудня 1925 р. – членом Київського окружного комітету КП(б)У, а з 1 січня 1926 р. завідував відділом агітації та пропаганди в Київському окрпарткомі (до 17 лютого 1927 р.).

Не був Карпеко на другорядних посадах і в освітній сфері. З 23 червня (за іншими даними – з 1 липня) 1924 р. до 27 листопада 1925 р. (за іншими даними – до 1 січня 1926 р.) він був ректором Київського інституту народної освіти (скорочено – КІНО), в якому також викладав "історію революційного руху на Україні й в Росії" (з 23 червня 1925 р. вже як професор 2-го розряду кафедри історії революційного руху в Україні та Росії КІНО). При цьому залишався науковим співробітником науково-дослідної кафедри історії культури та мови Ніжинського ІНО [20]. "За розпорядженням Наркомату освіти від 27 листопада 1925 р. за №41504 звільнений з посади ректора КІНО в зв'язку з переходом на партроботу, але був залишений професором КІНО на кафедрі історії революційного руху на Україні й Росії" [21]. З вересня 1926 р. Карпеко також став науковим співробітником науково-дослідної кафедри марксизму-ленінізму (у Києві), а з 5 лютого 1927 р. – уповноваженим наукового відділу Наркомату освіти у Києві (центральні державні відомства, до яких належав і наркомат освіти, в той період розміщувались у Харкові – столиці України до 1934 р.).

У Києві не припинилась і наукова творчість Олександра Карпеко, хоча тематично вона і змінилася, відображаючи кон'юнктуру того часу. Так, у 1925 р. він опублікував дослідження "З матеріалів до обліку студентської праці" та "З історії студентського руху 1905 р. на Київщині". В автобіографії, складеній навесні 1927 р., Карпеко також зазначав, що: "За останні часи, крім вище зазначених двох праць ... в різних часописах вмістив декілька статей з історії ревуруху в Росії та на Україні, зробив 11 наукових докладів, керував марксистсько-ленінським семінаром та його історичною секцією в Ніжині у 1923–1924 році. Керував підвищенням

семинаром з історії ревруху в Росії та на Україні при Київському ІНО – з 1924–1926 року" [22]. Окрім цього, Карпеко брав участь у республіканських нарадах з проблем освіти. Цю діяльність він розпочав ще працюючи на Донбасі. Так, відомо про його участь у Губернському педагогічному з'їзді Донбасу (м.Бахмут, 1921 р.), I Всеукраїнській конференції з педагогічної освіти (Харків, 1922 р.), VI Всеукраїнському з'їзді рад (Харків, 1922 р.), II Всеукраїнській конференції з педагогічної освіти (Харків, 1923 р.), II Всеукраїнській сесії науково-педагогічного комітету (Харків, 1924 р.), III Всеукраїнській конференції з педагогічної освіти (Харків, 1924 р.), на з'їзді підготовчих комітетів з скликання всеукраїнського з'їзду археології та історії, II Всеукраїнському з'їзді наукових робітників (Харків, 1927 р.) [23].

15 лютого 1926 р. Наркомат освіти УСРР прийняв "Положення про порядок заміщення посад керівників та викладачів в освітніх установах УСРР" [24], яким закріпив за собою практику призначення керівників вузів республіки. За розпорядженням народного комісаріату освіти від 16 лютого 1927 р. (№8962) О.О.Карпеко був призначений ректором Київського інституту народного господарства ім. Є.Бош (далі – КІНГ) замість С.С.Кагана, який був ректором цього вузу з 1 вересня 1926 р., але в останній період свого ректорства часто хворів і тому не міг виконувати своїх обов'язків [25]. Про призначення Карпеко ректором з Харкова було направлено телеграму до КІНГ за підписом заступника народного комісара освіти УССР Приходька [26]. Після отримання цієї телеграми в КІНГ, обов'язки ректора інституту проректор навчальної частини проф. А.Є.Кристер 17 лютого 1927 р. звернувся з листом до О.О.Карпеко з повідомленням про його призначення ректором КІНГу і пропозицією "прибути до Інституту для прийому справ і майна й для вступу на посаду" [27].

Негайно прийнявши посаду, О.О. Карпеко вже 19 лютого видав розпорядження (за №127) по Інституту, в якому інформував, що "цього числа, згідно з телеграмним розпорядженням Наркомосвіти з 16 ц.м. №9906, я прийняв всі справи й майно інституту й вступив на посаду ректора" [28]. Про це Карпеко повідомив (телеграмою) і Народний комісаріат освіти [29]. Цього ж дня Карпеко (вже на посаді ректора) провів і перше засідання Правління КІНГу, на якому було заслухано та схвалено телеграму Наркомату освіти щодо його призначення ректором, а також розглянуто стан на кожному факультеті та питання, пов'язані з виданням "Наукових записок КІНГу" [30].

Як і на попередніх місцях роботи в системі вищої освіти (тобто в Ніжинському ІНО та Київському ІНО), Карпеко розгорнув діяльність, спрямовану на розвиток ввіреного йому навчального закладу. КІНГ на той час

переживав досить складний період своєї історії. Після евакуації до Саратова та подальших революційних часів колишній Київський комерційний інститут (перейменований 1920 р. на КІНГ) так і не зміг вповні відновити свою матеріальну та навчальну базу. Було втрачено більшість бібліотеки, в часи зміни влади у Києві розграбовано музей товарознавства, обладнання методичних кабінетів та лабораторій. Значної шкоди було заподіяно приміщенням Інституту, в яких тривалий час розміщувалися військові та урядові установи. Зменшився викладацький та студентський склад. Тож починати тут доводилося майже з того, що й у Ніжині. Завдяки ентузіазму та наполегливості нового ректора активізувалися ремонтні роботи; була зміцнено видавничу базу (прийнято рішення про підготовку публікацій з нагоди ювілею інституту) та збільшено асигнування на придбання літератури (за 1927–1928 навчальний рік кількість книг в інститутській бібліотеці зросла на 2132 одиниць, з них третина – україномовні) [31]. Було налагоджено роботу навчально-методичних кабінетів. Так, до початку 1928 р. було налагоджено роботу кабінетів: планового господарства, статистичного, економічної географії, страхування, місцевого господарства, хімічного, товарознавства, геологічного, економічного, історико-соціологічного, приватного права, публічного права; лабораторій: фізико-методичного випробування товарів, аналітичної хімії, технологічної, сільськогосподарської, біологічної, текстильного товарознавства; а також юридичної клініки та музею товарознавства [32].

Відповідно до урядових постанов кількість факультетів було скорочено до трьох: економічний, юридичний та робітничий (робітфак). Проте збільшилася кількість відділень, що сприяло поглибленню спеціалізації. При юридичному факультеті з 1927 р. почала роботу юридична консультація [33]. Для підвищення рівня підготовки майбутніх фахівців з осені 1927 р. відбулося збільшення терміну навчання студентів до чотирьох років (за винятком робітфаку) [34]. Правда, дещо зменшилася кількість викладачів: на грудень 1927 р. їх в Інституті було 86 та 10 викладачів військової справи [35]. Проте збільшилася численність студентів: у 1927–1928 навчальному році в Інституті навчався 1681 студент, при чому 750 з них отримували стипендії [36] (зазначимо, що вища освіта на той час була платною). За факультетами студенти поділялися наступним чином: 505 навчалися на економічному факультеті, 309 – на юридичному, решта (867) – на робітфаку [37]. В соціальному відношенні серед студентів переважали вихідці із службовців (які становили близько 50% всіх студентів), а за національною приналежністю – євреї (на економічному факультеті та робітфаку вони становили близько 48%) та українці (понад 35%), решта –

росіяни, поляки та ін. [38]. Для покращання житлових та матеріальних умов приїжджих та найбільш соціально незахищених студентів по бульвару Шевченка в буд. №12 було обладнано гуртожиток для студентів. І хоча його площа була незначною (259 кв. сажень), але він знаходився неподалік від навчального корпусу КІНГУ, розташованого на тому ж бульварі Шевченка в буд. №22/24, [39], що було досить зручно для студентів.

З 1 жовтня 1927 р. згідно з постановою Правління КІНГУ Карпеко також розпочав викладання в інституті курсу "Економічно-соціальна історія Росії та України XIX та XX століття" [40]. Водночас Карпеко залишався професором КІНО, а також членом Київського окрпарткому, окрвиконкому та міськради [41].

Проте внаслідок залежності від волі вищої республіканської влади Карпеко не зміг довго залишатися на посаді ректора КІНГУ і вже наприкінці 1927 р. мусив перейти на нове місце роботи, залишивши ректора КІНГУ. 5 грудня 1927 р. в.о. обов'язки ректора КІНГУ М.Мітіліно було видано наказ №43 по інституту, згідно з §1 якого "Вважати за вибулого зі складу педперсоналу Інституту ректора – проф. Карпеко О.О. через від'їзд його з Києва на працю до іншого міста" [42].

Зазначимо, що після ректорства у КІНГУ О.О.Карпеко на деякий час полишив працю у навчальних закладах і продовжив роботу, як тоді казали, "по партійній лінії" та на державних посадах. Так, у 1930–1931 рр. він був заступником завідувача відділу агітації та пропаганди ЦК КП(б)У; у 1932–1933 рр. – першим заступником народного комісара освіти УСРР (за сучасною термінологією – першим заступником міністра освіти); у 1933–1934 рр. – головою Радіокомітету при РНК УСРР.

У 1934 р. столицю УСРР було перенесено з Харкова до Києва. Цей процес було використано для посилення репресій. Карпеко, який уже тривалий час перебував на керівних партійних та державних посадах (до того ж був пов'язаний із роботою на радіо, яке активно висвітлювало політичні репресії), добре знав про проведення політичних чисток і зрозумів, що вони рано чи пізно можуть торкнутися і його. Тому, як і чимало інших українських діячів того часу, він вирішив виїхати за межі України, де б його не знали, і продовжити там свою роботу. О.О.Карпенко переїздить на Урал, де впродовж 1935–1937 рр. керував культурно-масовою роботою.

Зменшення масштабів репресій дозволило переїхати ближче до України. З 1937 р. і до початку Великої Вітчизняної війни він працював на керівних посадах у системі народного господарства Кубані. В роки війни

брав участь в партизанському русі в цій місцевості, зокрема керував одним із партизанських загонів.

Після війни постала гостра потреба у викладацьких та керівних кадрах в системі освіти. Тож Карпеко повернувся до роботи у системі вищої освіти. У 1945–1950 рр. був директором Краснодарського педагогічного інституту, у 1950–1956 рр. – деканом факультету іноземних мов Воронізького педагогічного інституту.

З 1956 р. вийшов на пенсію. Останні роки він проживав на Чернігівщині, де і помер 1969 р. У цей час зайнявся написанням спогадів, що збереглися і є цінним джерелом з історії вищої освіти й історії України 20–30-х років ХХ ст. загалом.

Опублікована наукова спадщина О.О.Карпеко складає понад сто праць, що присвячені переважно питанням класичної філології, організації системи освіти, педагогіці тощо.

Щодо освітньої діяльності О.О.Карпеко, то вона також була багатогранною. Серед дисциплін, які він викладав, були: класичні мови, економічно-соціальна історія Росії та України ХІХ–ХХ ст., історія РКП та КП(б)У, політекономія, історія матеріалізму, суспільствознавство, історія революційного руху в Росії та Україні. До того ж він вільно володів російською та українською, а також читав українською, російською, французькою, німецькою, грецькою мовами та латиною. Тож хоча його діяльність в освітній сфері відбувалася в радянський період, а проте за рівнем своєї освітньої підготовки він належав до когорти вихованців старої, класичної системи вищої освіти, а тому стояв на голові вище за багатьох тогочасних керівників вузів України, що й дало йому право обіймати керівні посади у трьох з них. Водночас його доля цілковито залежала від пануючої суспільно-політичної моделі, що змушувала працювати у чітко визначених ідеологічних межах, підкорюватися волі партійного керівництва та пристосуватися до обставин, що і дозволило йому пережити епоху репресій, хоча й перекрило шлях до вільної наукової діяльності. Така доля в той час спіткала багатьох діячів наукової та освітянської ниви, що задля виживання вирішили за краще не йти на конфлікт із владою.

Література

1. Державний архів м. Києва (далі – ДАК), ф. 871, оп. 2, спр. 204, арк. 1 зв., 18.
2. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського НАН України, ф. 240, спр. 2, арк. 1.
3. ДАК, ф. 871, оп. 2, спр. 187.
4. Там само, спр. 204, арк. 4.

5. Там само.

6. Карпеко О.О. Там, де вчився Гоголь. Спогади 1963 р. (Рукопис. Музей історії Ніжинської вищої школи). – С. 202–213.

7. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя; ТОВ "Аспект-Поліграф", 2005. – С. 173–176, 180–181; Киевский университет. Документы и материалы (1834–1984). – К.: Вища школа, 1984. – 190 с.; Історія Київського університету (1834–1959). – К.: Видавництво Київського університету, 1959. – 629 с.; Иванов А.Е. Высшая школа России в конце XIX – начале XX в. – М.: Институт истории АН СССР, 1991. – 392 с.; Полянская Л.И. Документы к истории высшего образования в России // Исторический архив. – 1958. – №1. – С. 222–227; Яковлев В.П. Самодержавие и российские университеты в годы реакции // Вестник Ленинградского университета. – Л., 1972. – №8. – Вып. 2. – С. 42–49.

8. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. – Ніжин: видавництво НДУ ім. М. Гоголя; ТОВ "Аспект-Поліграф", 2005. – С. 164–165.

9. Там само. – С. 167.

10. ДАК, ф. 871, оп. 2, спр. 204, арк. 4.

11. Там само, арк. 1 зв.

12. Там само.

13. Там само.

14. Там само, арк. 57 зв.

15. Там само, арк. 19 зв.; Відділ Чернігівського обласного архіву у м.Ніжин (далі – ВЧОАН), ф. 6121, оп. 2, спр. 3199, арк. 1–60.

16. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя; ТОВ "Аспект-Поліграф", 2005. – С. 209.

17. ДАК, ф. 871, оп. 2, спр. 204, арк. 1 зв.

18. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя; ТОВ "Аспект-Поліграф", 2005. – С. 216.

19. ВЧОАН, ф. 6121, оп. 1, спр. 289, арк. 1.

20. ДАК, ф. 871, оп. 2, спр. 204, арк. 19 зв.

21. Там само.

22. Там само, арк. 57 зв.

23. Там само, арк. 19, 21.

24. ДАК, ф. 871, оп. 1, спр. 149, арк. 11.

25. ДАК, ф. 871, оп. 2, спр. 15, арк. 33.

26. ДАК, ф. 871, оп. 2, спр. 204, арк. 7.

27. Там само, арк. 6.

28. Там само, арк. 8.

29. Там само, арк. 15.

30. ДАК, ф. 871, оп. 1, спр. 215.

31. ДАК, ф. 871, оп. 1, спр. 258, арк. 3.

32. ДАК, ф. 871, оп. 1, спр. 235, арк. 15.

33. Відроджений заново: Юридичний факультет КНЕУ. – К.: Оріони, 2003.
- С. 42.
34. ДАК, ф. 871, оп. 1, спр. 258, арк. 1 зв., 2.
35. ДАК, ф. 871, оп. 3, спр. 113, арк. 3.
36. ДАК, ф. 871, оп. 1, спр. 235, арк. 11.
37. Там само, арк. 23.
38. ДАК, ф. 871, оп. 1, спр. 215, арк. 52, 78 зв., 101.
39. ДАК, ф. 871, оп. 1, спр. 152, арк. 82.
40. ДАК, ф. 871, оп. 2, спр. 204, арк. 49.
41. Там само, арк. 3 зв., 20 зв.
42. Там само, арк. 56.

В.Ф.Кондрашов

Історіографія життя та наукової спадщини А.Г.Єршова

Вихованець Ніжинської вищої школи, співробітник науково-дослідницької кафедри історії культури і мови при НІНО Анатолій Григорович Єршов (1897–1938) належить до яскравої плеяди істориків України, наукова діяльність яких припала на 20-ті рр. ХХ ст. Він створив цілий ряд праць із соціально-економічної історії Лівобережної України ХVІІ–ХVІІІ ст., українського літописання, історіографії та джерелознавства, які збагатили історичну науку.

Уже його перші розвідки привернули до себе увагу істориків. В 1926 р. з'явилася рецензія П.В.Клименка на дослідження К.Лазаревської та А.Єршова з історії українських цехів ХVІІ–ХІХ ст. На думку рецензента, молоді науковці "... не засвоїли собі західноєвропейської літератури, що всебічно й глибоко дослідила цеховий лад у Західній Європі. Звідсіля прийшли цехи на Україну, звідсіля й треба брати перші методичні вказівки" [1]. Інше зауваження П.В.Клименка зводилося до того, що "... в цих розвідках сливе немає матеріалів, котрі стосуються цехового життя в більших містах України – Чернігова, Ніженя, Стародуба, Козельця, Погара, що мали магдебурзьке право" [2]. Однак з цією думкою рецензента можна погодитися лише частково, адже у своїй роботі А.Г.Єршов використав доступні йому документи з ніжинського та харківського архівів. Разом із тим П.В.Клименко вказав на позитивний бік дослідження вченого, в якому "... досить докладно й усебічно вияснено всі повинності цехові щодо територіальної влади та здирства останньої. Можна впевнитися, що підпорядковане становище цехових організацій українських до козацької